

M. Faruk Toprak, *Klasik Arap Şiirinde Ehl-i Beyt ve Şia (7.-12. Yüzyıllar Arası)*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2020, 342 p/s. ISBN: 9786257189361

Merve Cengiz *

* Arş. Gör., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Türkiye.
E-mail: mervecengiz13@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-3400-2939>

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:

Merve Cengiz,
Arş. Gör., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Türkiye.

Submission /Başvuru:
21 December/Aralık 2021

Acceptance /Kabul:
14 May/Mayıs 2021

Citation/Atf:

Cengiz, Merve. "M. Faruk Toprak, *Klasik Arap Şiirinde Ehl-i Beyt ve Şia (7.-12. Yüzyıllar Arası)*, Ankara, Gece Kitaplığı, 2020, 342 p/s. ISBN: 9786257189361", *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)*, 4/1 (2021/1), 149-152.

Eski dönemlerden günümüze kadar Arap şiirinde övgü, yergi, aşk, tasvir, cesaret, ölüm ve ağıt gibi birçok tema işlenmiştir. Ancak yaşanan sosyal, siyasal ve dini olaylar edebiyatın her sahasında olduğu gibi Arap şiirinde de etkisini göstermiş ve bunun sonucu olarak Arap şiirine yeni konular girmiştir. İslamiyet'in gelişiyile birlikte yeni bir veçhe kazanan Arap şiiri, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında meydana gelen kutuplaşmalar sonucu ortaya çıkan Şii grubun da kendi duygu ve düşüncelerini yansıtabilecekleri bir alan olmuştur. Bu çalışmada Şii hareketinin Arap şiirine etkilerini inceleyen Prof. Dr. Mehmet Faruk Toprak'ın *Klasik Arap Şiirinde Ehl-i Beyt ve Şia (7. ve 12. Yüzyıllar Arası)* adlı eseri ele alınacaktır. Kitap önsöz ve giriş kısımlarından sonra "Ehl-i Beyt'e Ağıt", "Ehl-i Beyt'e Övgü", "Hiciv", "Muhammed b. el-Hanefiyye ve Keysânilik" ve "Müteferrik Konular" başlıklı beş ana bölümden oluşmaktadır. Ek olarak eserin sonunda "Seçme Kasideler ve Türkçe Çevirileri" ve "Kısa Biyografiler" başlıklı bölümlere yer verilmiştir. Önsözde şiirlerin tespit edilip toplanması ve Türkçeye çevrilmesi hususunda çok titiz davranıldığı için eserin tamamlanmasının uzun sürdüğü belirtilmektedir. Yine bu bölümde eserin amacının Sünni- Şii çatışmasını ve Müslümanlar arasındaki ayrışmayı siyasi, ideolojik ve dini açıdan değerlendirmekten ziyade konuyla ilgili edebi mahsulün tarafsız bir şekilde incelemek olduğu dile getirilmektedir.

Giriş bölümünde ise tarih boyunca Müslümanlar arasında meydana gelen ihtilaflara değinilmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife seçimi, Cemel Vakası, Sıffin Savaşı gibi İslam tarihinde Müslümanlar arasında kutuplaşmalara neden olan olaylara kısaca değinilip tarihi açıdan bu olaylar anlatılırken konuyla ilgili şiirlere yer verilmektedir.

“Ehl-i Beyt'e Ağıt” başlıklı birinci bölümde Şîa edebiyatının en önemli konularından biri olan Ehl-i Beyt mensupları için yakılan ağıtlar ve onlara yapılan zulmü ortaya koyan şiirler ele alınmaktadır. Mersiyeler daha çok Hz. Hüseyin'in de içlerinde bulunduğu Kerbela şehitleri için söylenmiştir. Bu konudaki şiirler çok duygulu ve etkileyici ifadelerle bezenmiştir. Peygamber soyundan gelenlere ağıt yakma geleneği sadece o dönemle sınırlı kalmayıp günümüze kadar her dönemde varlığını sürdürmüştür. Bu gelenek Şii şairlerin yanı sıra yapılan zulümler karşısında kayıtsız kalamayan diğer şairler tarafından da devam ettirilmiştir. Zira Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve saygı O'nun soyundan gelenlere karşı hassasiyeti beraberinde getirmiştir. Bu bölümde çok sayıda mersiye örneği sunulmaktadır. Özellikle ilk dönem şairleri tarafından yazılan mersiyeler olaylara bizzat şahit olmaları açısından çok daha etkileyicidir.

“Ehl-i Beyt'e Övgü” başlığını taşıyan ikinci bölümde Arap şiirlerinde en yaygın türlerden biri olan övgü şiirleri ele alınmaktadır. Şîa Edebiyatı'nın en çok işlenen ikinci konusu olan methiyelerde Hz. Peygamber soyundan gelenlere duyulan sevgi ve saygı veciz bir üslupla işlenmiştir. Methiyeler doğası gereği abartılı ifadeler içerse de ilk dönem methiyelerde sade ve akıcı bir dil kullanıldığı ve abartıdan uzak olduğu görülmektedir. Şiirlerde genel olarak Hz. Peygamber soyundan gelen ve bu davayı destekleyen herkes, özelde ise Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hüseyin ve Haşimîler için övgü ifadeleri kullanılmıştır. Bununla birlikte her dönemde olduğu gibi Ehli Beyt'e karşı tutumları iyi olan, bu davayı destekleyen yöneticilere ve halifelere methiyeler yazılmış, Ehli Beyt'e zulmedenleri hicvedenler de övülmüştür. Bu noktada belirtmek gerekir ki Ehl-i Beyt'i övmek sadece Şii hareketine mensup şairlere has bir durum değildir. Hz. Peygamber'in ailesini methetme, çoğu şairin şiirine konu olmuştur. Bununla birlikte bu dönemde “medih” ile beraber “fahır” yani övünme de şiirlerde işlenmiştir. Halihazırda Araplar arasında yaygın olan soyla övünme olgusu Hz. Peygamber soyundan gelen şairlerde de kendini göstermiştir. Ehl-i Beyt soyundan gelen şairler toplum içerisinde Şii kültürünün temsilcisi olmuş ve methiyelerinde bunu yaşatmışlardır. Methiyelerde, Ehl-i Beyt mensuplarını harekete geçirecek söylemlerin yanı sıra onları sabır ve metanete davet eden ifadeler de rastlanmaktadır.

İkinci bölümde bulunan “İfrat ve Guluv” alt başlığında bu iki kavramın sözlük ve ıstılah manalarına değinilmektedir. Övgüde aşırıya kaçma anlamında kullanılan ifrat ve guluv, Şii hareketine mensup şairlerin şiirlerinde sıkça rastlanan bir durumdur. Şöyle ki aklın kabul edemeyeceği tasvir ve benzetmelerde aşırıya kaçıldığına, bazı methiyelerin İslami açıdan şirk ve küfre götürebilecek derecede olduğuna değinilmektedir. Bu noktada bazı şiirlerde Ehl-i Beyt mensuplarının Hz. Peygamberle bir tutulduğuna, onlara karşı gelmenin küfür sayıldığına dair ifadeler

dikkat çekmektedir. Özellikle meşhur Şia şairi İbn Hânî'nin bu konuda aşırıya kaçtığı ve Fatimî halifelerinden el-Muiz li-Dinillah'ı överken küfür ve şirk derecesinde abartılı ifadeler kullandığı belirtilmektedir.

“Hiciv” başlığını taşıyan üçüncü bölümde hilafet seçiminde yanlışlık yapıldığı iddiasıyla ilgili kişilere, Emevilere ve Abbasilere yapılan hicivler ele alınmaktadır. Şia şairleri genel olarak Ehl-i Beyt'e zulmeden herkesi hicvetmiştir. Yine Ehl-i Beyt davasının arkasında durmayan yöneticileri yermiş, Emevilerin hilafete layık olmadıklarını ve yönetimde varlık gösteremediklerini savunmuşlardır. Ehl-i Beyt konusunda en çok şiir yazanlardan biri olan Seyyid el-Himyerî, Emevileri alaycı bir üslupla eleştirmiştir. Emevileri hicvetme kendi yönetimlerinden sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Abbasi döneminde sadece Ehl-i Beyt sevgisinden değil mevcut iktidara yaranmak için de Emevilere hicivler yazılmıştır. Genel olarak Ehl-i Beyt'e yakınlığıyla bilinen Abbasiler de kendilerini yarı yolda bıraktığı iddiasıyla Tâlibîler tarafından eleştirilmiştir. Ayrıca Abbasi halifelerinden Mütevekkil'in Hz. Hüseyin'in kabrini tahrip ettirmesi üzerine Abbâsiler de Emeviler gibi Ehl-i Beyt'e zulmettiği gerekçesiyle sert ve iğneleyici bir üslupla hicvedilmiştir.

Hicivlerde kimi zaman tehdit ve ahirette hesap verme bağlamında uyarılar vardır. Hicivler müstakil olarak dile getirildiği gibi başka şiir türleri arasında da kendini göstermektedir. Bu dönemde Hilafeti gasp etme konusu da Şii hareketine mensup şairler tarafından şiirlerde sıkça işlenmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife seçiminde yanlışlık yapıldığı iddia edilerek Hz. Peygamber'in en yakınındaki sahabe dahi eleştirilmiştir. Halifenin Hz. Ali olması gerektiği, hilafet hakkının gasp edildiği gerekçesiyle Kureyş Kabilesi, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer hicvedilmiştir. Bu suçlamalarda aşırıya gidenler olmuş hatta Hz. Ali halife olduğunda şiirlerde ilk iki halifenin torunlarına zulmedilmesi yönünde yönlendirmeler yapılmıştır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in yakın arkadaşlarını hicvettikleri ve onlara karşı sert bir üslup kullandıkları için Şia mensuplarını hicvedenlere de rastlanmaktadır.

Dördüncü bölüm “Muhammed b. el-Hanefiyye ve Keysânîlik” başlığı altında incelenmiştir. Şia fırkaları arasında önemli bir güce sahip olması ve birçok edebi eser bırakması hasebiyle bu bölümün Keysânîlik hareketine hasredildiği belirtilmektedir. Bu bölümde Keysânîlik hareketinin oluşumu ile Muhammed el-Hanefiyye'nin imam olarak tanınma süreci ele alınmakta ve bu hareketin oluşumunda önemli bir rolü olan Cemel Vakası'ndan bahsedilmektedir. Keysânîlikle birlikte Şiiğin içine mehdi inancı girmiş ve bu süreçte tenasüh gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Keysânî hareketine mensup isimlerin şiirlerinde de görüldüğü üzere Hz. Ali'nin diğer eşinden olan oğlu Muhammed el-Hanefiyye'nin Radva dağında hapsedildiğine ve ileride mehdi olarak geleceğine inanılmaktadır. Bu sebeple Keysânîliğe mensup isimlerin yazdığı şiirlerde kutsal addedilen Radva dağına, mehdilik ve tenasüh ile ilgili ifadeler yer verilmektedir.

Beşinci bölüm “Müteferrik Konular” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Müslümanlar arasındaki çekişme ve Şia grubunun oluşmasında önemli olaylardan biri olan Siffin Savaşı'ndaki Hakem Olayı kısaca anlatılmış ve bu konudaki şiirlere yer verilmiştir. Yine bu bölümde Şiiilerin Hz. Ali'nin imametini dayandırdıkları Gadîr-i Hum olayından bahsedilmiş ve bu konudaki şiirler sunulmuştur. Şia'ya

mensup şairler Gadîr günü Hz. Peygamber'in Hz. Ali için söylediği sözleri şiirlerinde işlemişler ve bu önemli hadiseyi Hz. Ali'nin hilafeti için delil saymışlardır.

Ayrıca beşinci bölümde Şia'ya mahsus sembol ve terimlere de değinilmiştir. Şii olmak anlamına gelen "teşeyyu" teriminin şiirlerde kullanımı ve zamanla geçirdiği anlam değışimine dikkat çekilmekte ayrıca Hz. Ali için kullanılan "vasiy", "safiy" ve "veli" terimlerinin şiirlerde kullanım örneklerine yer verilmektedir. İlk defa Keysâniler tarafından ortaya atılan ve Muhammed b. el-Hanefiyye için kullanılan "mehdi" ifadesi ele alınıp bu terimin daha sonraki dönemlerde birçok Ehl-i Beyt mensubu için kullanıldığı belirtilmektedir. Bu noktada Şiilerin mehdilik anlayışını yansıtan şiir örneklerine yer verilmektedir. Yine bu bölümde seyyid ve şeriflerin meseleleriyle ilgilenen memur anlamına gelen "nakib" terimine, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye hediye ettiği kılıç "Zülfıkar" ve Kerbela'da yaşananların matemini tutmak için yapılan "aşura" gibi Şia'yla ilgili sembollere değinilip bunların şiirlere nasıl yansıdığı açıklanmaktadır. Son olarak bu bölümde Zeyd b. Ali'den ayrılan ilk İmâmîleri ifade eden Râfızîliğin zamanla geçirdiği değışim ele alınıp bu değışimin şiirlerde de görüldüğü belirtilmektedir.

Birinci ekte Şia şairlerinin şiirlerinden seçme kasideler ve Türkçe çevirilerine yer verilmiştir. İkinci ekte içlerinde Di'bil, Ebu Temmâm, Buhturî, İbn Hâni', İbn Kays er-Rukayyât, Kumeyt, Kuseyyir Azze, Kuşâcım ve es-Sanavberi'nin de olduğu Ehl-i Beyt ve Şia hakkında şiir yazar şairlerin kısa biyografileri sunulmuştur.

Şii hareketine mensup şairlerin şiirdeki tutumlarına bakıldığında medih ve hicivde çok uç noktalarda yazarların olduğu görülmektedir. Bu sadece Ehl-i Beyt sevgisiyle alakalı olmayıp siyasal olaylar ve şiir ile para kazanma durumunun da buna neden olduğu söylenebilir. Bu durum, şiirlerdeki çelişkili ifadelerde göze çarpmaktadır. Nitekim aynı şairin iki ayrı grubu da övdüğü ya da yerdıği vakidir.

Kitap her ne kadar üç şiir türüne yoğunlaşmış olsa da bu dönemde her konuda şiir yazılmıştır. Şiirlerde dönemin hadiseleri ince bir üslupla tasvir edilmiştir. Artık İslami bir veçhe kazanan bu dönem şiirlerinde Kur'an ayetlerine telmih yapılmaktadır. Bununla birlikte kitapta sunulan şiirlerde gerekli görülen ifadeler dipnotta açıklanmıştır.

Sonuç olarak Müslümanlar arasındaki kutuplaşmanın ve Şii hareketinin Arap şiirini etkilediği aşıkardır. İlk oluşumundan itibaren şiirlerde konu olarak işlenmeye başlayan Şia hareketinin etkisi daha çok övme, yerme ve ağıt türlerinde kendini göstermektedir. İlk altı asırda genel olarak Müslümanlar arasındaki ihtilafların, özeldede Şia hareketinin Arap şiirine etkisini inceleyen bu eser sosyal, siyasal ve itikadi açıdan meseleyi ele almaktan ziyade, bu alandaki edebi literatürü ortaya koyma gayesindedir. Bu bağlamda eserde geniş bir şiir mecmuası toplanıp Türkçeye çevrilmiş ve şiirleriyle bu harekete destek veren şairler ele alınmıştır. Alandaki boşluğu doldurması, geniş bir literatürün derlenip Türkçeye kazandırılması, tercümelerdeki titizlik ve yetkinlik, verilen biyografik bilgiler ve sergilenen objektif tutum eseri değerli kılan özelliklerdendir.